

Medicinska test för alkohol, narkotika och andra substanser

Länsgemensam riktlinje i samverkan mellan Region Västernorrland och kommunerna i Västernorrlands län.

Beslutad i Länsledningen för HälSam den 2026-01-23 och gäller tills vidare.

Följs upp och revideras vid behov utifrån bedömning i Länsledningen för HälSam.

Innehåll

Inledning.....	2
Omfattning och avgränsning	2
Definitioner.....	3
Ansvar och roller.....	3
Huvudmän	3
Utförare	3
Skolans ansvar vid misstanke om missbruk eller beroende	3
Riktlinjens syfte och mål.....	4
Syfte.....	4
Mål.....	4
Genomförande	4
Integriteten vid val av testmetod ska ställas mot syftet.....	4
Tydliga rutiner vid behov av direkta svar.....	5
Förberedelser av remittent inför provtagning.....	5
Genomförande av provtagning inom hälso- och sjukvård	5
Återkoppling av testresultat	5
Kostnadsfördelning.....	6
Metodval	6
Snabbtest.....	7
Samverkan och samordning	7
Implementering och uppföljning.....	7

Inledning

Denna riktlinje upprättas utifrån nuvarande organisationsstrukturer, ansvarsfördelning mellan kommun och region samt pågående omställningsarbete utifrån reformen *Från delar till helhet*, (samsjuklighetsreformen)¹. Riktlinjen är framtagen på uppdrag av HälSam samverkansstruktur och omfattar Region Västernorrlands hälso- och sjukvård, inklusive privata vårdgivare, samt samtliga sju kommuner i Västernorrland.

Syftet med en länsgemensam riktlinje är att säkerställa en enhetlig och kvalitetssäkrad hantering av medicinska tester avseende alkohol, narkotika och andra substanser för aktuella verksamheter inom regionen och privatdriven hälso- och sjukvård samt länets kommuner.

I nästa steg behöver lokalgeografiskt anpassade rutiner och arbetssätt utarbetas med riktlinjerna som utgångspunkt, så att hälso- och sjukvården och kommunens socialtjänst och aktuell skola kan samordna sina insatser och samverka i enskilda ärenden där medicinska test är aktuella.

De lokalt utarbetade rutinerna ska säkerställa följande:

- Att det finns ett tydligt uttalat syfte med att genomföra en provtagning av en enskild person
- Att valet av metod och form av medicinskt test motsvarar syftet
- Att genomförandet och analysen av provresultaten uppfyller kvalitetskraven
- Att man innan provtagning har en plan för hur återkoppling av provresultaten ska genomföras till den enskilde
- Att det finns tydliga rutiner för orosanmälan till socialtjänsten och att dessa efterföljs i de fall man uppmärksammar oro i samband med medicinska test

Ett utredningsarbete har genomförts och där man tittat på om det finns förutsättningar för några hälsocentraler att bilda psykosociala team där både den psykiska ohälsan och beroendeproblematik på primärvårdsnivå kan behandlas. Utredningen har tagit hänsyn till reformen *Från delar till helhet*, som innebär att all vård och behandling av riskbruk, skadligt bruk, beroende och samsjuklighet ska överföras till hälso- och sjukvården.

Omfattning och avgränsning

Riktlinjen gäller för alla verksamheter inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst samt skola där medicinska tester på barn, unga, vuxna och äldre kan aktualiseras.

Riktlinjen omfattar inte medicinska test som kan vara aktuella i samband med;

- Eventuell brottsmisstanke eller där annan rättslig påföljd kan vara aktuell.
- Socialtjänstens utredning och bedömning av behov av vård enligt Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)
- Provtagning som sker fortlöpande inom hälso- och sjukvård.

¹ [Från delar till helhet – En reform för samordnade, behovsanpassade och personcentrerade insatser till personer med samsjuklighet - Regeringen.se](#) , [Från delar till helhet - Regeringen.se](#)

Definitioner

Medicinska tester: Inkluderar drogtest, drogscreening, droganalys, narkotikatest och missbruksprov med avsikt att detektera eller utesluta bruk av alkohol, narkotika eller andra substanser.

Snabbtest: Avser medicinska test via teststickor, av urin eller saliv, där ett resultat kan utläsas i direkt anslutning till provtagningstillfället. Det finns risk för både falska positiva och negativa resultat och resultatet bör enbart ses som en indikation.

Ansvar och roller

Huvudmän

Huvudmän är Region Västernorrland (RVN), privata vårdgivare med uppdrag från RVN och länets samtliga sju kommuner.

Utförare

Val av metod och syfte avgör vem som blir utförare. Provtagning sker av personal inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst.

Regionen ansvarar primärt för genomförandet och åtföljande analys av medicinska tester inom vården.

Kommunerna/socialtjänsten initierar/remitterar till medicinska test vid utredning och uppföljning, utförandet sker i samarbete med hälso- och sjukvården.

Skolans ansvar vid misstanke om missbruk eller beroende

Skolan har ett centralt ansvar i det förebyggande arbetet mot alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT). Detta innefattar:

- Att skapa en trygg och drogfri skolmiljö.
- Att arbeta främjande och förebyggande genom undervisning, information och tidig upptäckt av riskbruk.
- Att vid oro eller misstanke om missbruk hos en elev agera skyndsamt genom:
 - Samtal med eleven i en stödjande och icke-konfrontativ form.
 - Kontakt med vårdnadshavare.
 - Initiering av samverkan med socialtjänst och hälso- och sjukvård, exempelvis via en Samordnad Individuell Plan (SIP).

Vid misstanke eller oro om någon form av skadligt bruk eller beroende hänvisas till hälso- och sjukvård eller socialtjänst enligt verksamhetens rutiner för orosanmälan.

Drogtester, inklusive salivtester, är inte skolans ansvar och ska inte genomföras i skolmiljö. Om drogtester bedöms som en del av vård eller behandling, ska detta ske inom hälso- och sjukvården och alltid baseras på frivillighet och informerat samtycke från den unge och, vid minderårighet, vårdnadshavare. Skolans roll är att samverka och informera, inte att initiera eller utföra medicinska tester. Skolan ska delta aktivt i samverkansstrukturer med socialtjänst och hälso- och sjukvård för att

säkerställa tidiga insatser och stöd till den unge. Rutiner för samverkan ska vara tydliga och kända av all skolpersonal.

Riktlinjens syfte och mål

Syfte

Riktlinjens syfte är att säkerställa en rättssäker och kvalitetssäkrad hantering med hög tillförlitlighet och ett professionellt bemötande vid genomförande av medicinska tester. Utgångsläget är att planerad provtagning sker genom remiss från socialtjänsten till Hälso- och sjukvården, i första hand till primärvården. De medicinska tester som genomförs **skall ha ett tydligt** dokumenterat och uttalat **syfte**, d v s hur provresultaten är avsedda att användas.

Mål

Målet är att skapa ramarna för en likvärdig hantering och genomförande av medicinska tester hos de verksamheter som berörs inom länets sju kommuner och inom hälso- och sjukvården i Västernorrland.

Provtagning tar mycket tid i anspråk och kan upplevas integritetskränkande för både den enskilde individen och för den medarbetare som är utförare. De medicinska tester som genomförs **skall ha ett tydligt syfte**. Motiv till medicinska test är exempelvis identifiering, frågeställning och kartläggning av problem. Provtagning kan även vara aktuellt under pågående behandling, eller vid val av lämplig behandlingsmetod. Både kommunernas socialtjänst och regionens vårdkedja från primärvård till specialistvård, behöver se över sina rutiner med ett förtydligande av **syfte och behov** av medicinskt test. Syftet med det medicinska testet bör vara avgörande för **vilken provtagningsmetod** som bedöms som lämplig.

Genomförande

För att säkerställa att de medicinska test som genomförs är kvalitetssäkrade och följer de rutiner som gäller för respektive metod av medicinska test, skall medicinska tester genomföras inom hälso- och sjukvården, i första hand inom primärvården. Urinprov är ett lämpligt komplement till salivprov i planerad provtagningsserie vid utredning, bedömning av lämplig åtgärd och behandling vid riskbruk, skadligt bruk och beroende.

När kommunal verksamhet har behov av, och initierar medicinska test, vänder de sig i första hand till hälsocentraler/vårdcentraler, och samtliga hälsocentraler/vårdcentraler ska kunna genomföra provtagning. Medicinska test via urin förutsätter anpassade lokaler och toaletter där personal med rätt kompetens kan övervaka provtagningen. Provtagningar ska ha ett tydligt syfte och bör så långt som möjligt vara planerade.

Integriteten vid val av testmetod ska ställas mot syftet

Salivtest har en betydligt lägre nivå av integritetsingrepp, är svårare att manipulera, kräver inga särskilda lokaler eller personal med medicinsk kompetens för genomförandet vilket gör att det är en metod som bör prioriteras.

Genomförda tester, oavsett metod via saliv eller urin, ska skickas till ackrediterade laboratorium för säkerställandet av resultat via analys och/eller verifiering.

Tydliga rutiner vid behov av direkta svar

Snabbtest av saliv kan fylla ett syfte och är det alternativ som rekommenderas inom hälso- och sjukvården i första hand vid situationer där planerad provtagning inte bedöms vara aktuell eller genomförbar. Vid eventuell indikation, misstanke eller oro om bruk, skadligt bruk eller beroende kontaktas Socialtjänsten enligt verksamhetens rutiner för orosanmälan. Socialtjänsten ansvarar för fortsatt bedömning av eventuellt behov av vidare åtgärder och insatser.

För ett säkerställt provsvar krävs verifiering genom analys på ackrediterat laboratorium. Genomförandet av snabbtest, via urin eller saliv, är ett resultat "där och då" och ger inget svar på huruvida individen har en stadigvarande drogfrihet/nykterhet. Verksamheternas fokus i arbetet med till exempel föräldrar/vårdnadshavare samt barn och unga bör vara att upprätta och behålla tillit, motivation, en god arbetsallians och förtroendefull relation med familjerna för att skapa goda förutsättningar för klienterna att ta emot eventuellt stöd och behandling.

Förberedelser av remittent inför provtagning

- Remittent ansvarar för att syftet med testet är identifierat och tydliggjort för den som ska provtas.
- Remittent väljer lämplig testmetod utifrån syftet med provtagningen.
- Informera individen om testets syfte och processens genomförande och återkoppling samt eventuella konsekvenser.
- Inhämta samtycke från individen.
- Information ska finnas om provtagningen ska vara övervakad, samt om provtagningen ska vara oförberedd för provlämnaren

Genomförande av provtagning inom hälso- och sjukvård

- Legitimering av provlämnarens identitet.
- Vid behov av direkta svar rekommenderas snabbtest via sticka eller liknande av saliv eller urin, viktigt att beakta att resultatet **ej** är verifierat.
- Genomför testet enligt kvalitetssäkrade rutiner, kopplat till respektive testmetod.
- Verifiering av genomförda tester ska ske vid ackrediterade laboratorier.
- Om patienten nekar till att lämna prov dokumenteras detta.
- Vid övervakad provtagning lämnas ytterkläder, väskor osv. utanför.

Återkoppling av testresultat

- Återkoppling av testresultat sker till den som är remittent (beställare), remittenten återkopplar till individen på ett respektfullt och icke-stigmatiserande sätt.
- Svarstiden kan variera beroende på testmetod och transporter.
- I de fall remittenten behöver en förtydligande tolkning och analys av provresultat ska remittent ges möjlighet till detta av utförande vårdenhet.
- Dokumentera resultat och åtgärder i individens journal. Endast verifierade testresultat ska journalföras i lablistan, eftersom resultat av så kallat snabbtest inte är tillförlitliga utan kan ändras efter genomförd verifiering.

- Stöd i tolkning av provresultat finns i form av en "lathund" som bifogas, samt genom att remittenten tar kontakt med Hälso- och sjukvårdens primärvård eller specialistvård, t.ex. beroendeteamet.

Kostnadsfördelning

Den som initierar uppdraget bär initialt kostnaden som uppstår. Rutiner för remittering och fakturering behöver upprättas mellan remittent och utförare. Kostnaden läggs på den verksamhet som beställer det medicinska testet. Kostnaden för provtagning är beroende på vad som är efterfrågat och följer regionens prislista.

Metodval

Metodval²

Testmetod	Rekommendation	Fördelar	Nackdelar	Ungefärlig kostnad
Salivtest	Rekommenderat alternativ i första hand	Lätt att genomföra, låg integritetsingrepp, krävs ingen specifik medicinsk kompetens för genomförande.	Kort detektionsfönster, svag detektion på THC	500-600 kr, ingen screening, direkt verifiering
Urinprov	Vid behov av lång detektion	Hög känslighet	Integritetsingrepp, manipulerbart	Beror på antal substanser för screening/verifiering
Blodprov	Vid alkoholutredning	Hög tillförlitlighet	Kräver medicinsk personal	Se ovan
Hårtest	Vid behov av historik	Långt detektionsfönster	Dyrt, tar längre tid	1410 kr screening. 2350 kr segmentering/substansgrupp
Utandningsprov	Vid misstänkt pågående påverkan	Snabbt, enkelt	Kortvarigt resultat	

Salivtester är en metod som utvecklats mycket senaste åren, främst när det gäller andel substanser som går att mäta och nationellt är detta en testmetod som flera verksamheter idag väljer framför analys och provtagning via urin.

Det är framför allt THC (är den huvudsakliga psykoaktiva komponenten i cannabis) som är svårare och mer osäker att analysera i saliv, vilket gör att slumpvisa urinprov här är ett bra komplement vid en planerad provtagningsserie.

Det finns en del viktiga skillnader mellan medicinska test i urin och saliv som är viktiga att ha i åtanke för den kliniska bedömningen. Drogkoncentrationen i saliv har en god korrelation till drogkoncentrationen i blod. Majoriteten av de droger som återfinns i saliv har filtrerats direkt från blodet genom passiv diffusion. Droger som tas oralt, röks eller inandas kontaminerar munhålan vilket gör att de lättare kan detekteras i saliv, medan man i urinprov mäter nedbrytningsprodukten.

Val av testmetod avgör förutsättningarna för en eventuell anpassning när det gäller personalens kompetens och lokalernas utformning för att upprätthålla kvalitet och rättssäkerhet i genomförandet. Det är en fördel att testet genomförs av sjukvårdsutbildad och erfaren personal.

² Se bilaga 3, Utdrag från rapport: Förutsättningar för länsgemensam rutin avseende medicinska test.

Genomfört medicinskt test bör skickas enligt gällande anvisningar till ackrediterat laboratorium för verifiering.

Snabbtest

Oavsett om urin eller saliv används så är så kallat snabbtest som medicinskt test ett trubbigt mått med osäker sensitivitet och specificitet, vilket ökar risken för ett osäkert resultat. Verifiering bör därför alltid komplettera ett medicinskt test oavsett val av test via saliv eller urin.

Snabbtest bör undvikas så långt det är möjligt och endast användas vid behov av direkt svar "här och nu". För att undvika/minska risken för falska positiva eller falska negativa provsvar krävs även en kvalitetssäkrad process.

Samverkan och samordning

Riktlinjen förutsätter både en intern och extern samverkan och samordning mellan och inom respektive huvudman. Det bygger på ett fungerande samarbete mellan länets sju kommuner och Region Västernorrland. Det kan finnas behov av att ta fram lokalgeografiska rutiner utifrån denna riktlinje som inkluderar både primärvård, specialistvård, socialtjänst och skola. Fokus bör främst vara på samarbete och samverkan för att möjliggöra tidiga insatser i aktuellt ärende. Arbete ska utgå från att stödja verksamheterna utifrån deras olika uppdrag och ansvarsområden så att det blir tydligare arbetssätt och metoder där medborgaren inte hamnar i kläm mellan verksamheterna.

Implementering och uppföljning

- Huvudmännen ansvarar för att implementera och sprida riktlinjen till berörda verksamheter och dess personal.
- Huvudmännen ansvarar för att lokalgeografiska rutiner gällande det praktiska genomförandet av medicinska test. Rutiner upprättas med riktlinjen som grund.
- Uppföljning och utvärdering vid behov av riktlinjens innehåll, effektivitet, tillämpning och eventuellt behov av revidering sker genom uppdrag från den gemensamma länsledningen och sammanställs regionalt.
- Överenskommelse gällande remissförfarande, kostnader och fakturering för provtagning mellan huvudmännen behöver upprättas och årligen revideras.